

Vi och dom eller vi och ni? Tänkvärd tisdag, Kungsholms kyrka 2025-02-18

Jag vill inledningsvis anknyta till något som Peter Halldorf sade här för två veckor sedan. Han talade om att "stå ut med den andras annanhet". Jag såg att någon kommenterade på Facebook att vi inte ska tala om vi och ni, som det står i rubriken för mitt föredrag, utan att det bara finns ett vi. Och visst, å ena sidan är det ett stort vi som är hela mänskligheten, men å andra sidan finns det många små vi:n inom det stora vi:et. Om mellan de olika vi:na finns det olikheter, och det är inget fel med det. Vi måste stå ut med det, och ibland – ganska ofta faktiskt – glädjas åt det. Det viktiga är att vi ser de andra som ett ni, som vi talar *med*, inte som ett dom som vi talar *om*. Jag återkommer till det.

Ett förtydligande: när jag talar om ekumenik menar jag dialog och samarbete mellan olika kyrkor, och när jag talar om religionsdialog så menar jag dialog och samarbete mellan olika religioner. Jag ska återkomma till vad som förenar och vad som skiljer dem åt.

När jag studerade på Irish School of Ecumenics i Dublin fick vi börja terminen med att berätta för varandra om vår "ecumenical journey", vilka erfarenheter av dialog och ekumenik som hade fört oss dit. Så jag tänkte börja så här också, och berätta om min väg från söndagsskolan i Hässelby Villastad till Centrum för religionsdialog i Stockholms stift.

När jag gick i söndagsskolan frågade vår fröken en gång om vi kände till några andra religioner än kristendomen. Men det var det ingen som gjorde – det här var i början av 1960-talet. Det finns t ex katoliker, sade fröken. Och då gick min mamma i taket - det här var tydligen ett tillfälle då föräldrarna var med. Hon sade ingenting då, men på hemvägen talade hon upprört om hur okunnig fröken var – katoliker är ju kristna, visste hon inte det? Så det fick jag inpräntat i mig!

Jag borde ju ha kunnat svara på frågan, eftersom ett par av mina föräldrars bästa vänner var judar, som hade överlevt koncentrationslägret Teresienstadt. Så den historien hade jag också med mig, även om jag inte visste så mycket mer om judar än att Hitler hade velat döda dem.

Så småningom, när jag började läsa teologi 1983, kom jag med i Forum för feministteologi, som bildades vid den tiden. Där samlades kvinnor från olika kyrkor, därför att vi ville söka det befriande i en tradition som länge hade utformats av män och utestängt kvinnor från

inflytande. Det hade vi gemensamt, och att vi kom från olika kyrkor upplevde vi inte som något som skilde oss åt, utan som något självklart.

När jag kom ut i tjänst firades fortfarande den s k Ekumeniska U-veckan där kyrkorna samarbetade kring solidariteten med fattiga i Tredje världen. I Sundbyberg där jag arbetade hade vi ett livaktigt kristet råd där vi satsade mycket på U-veckan och annat samarbete.

Så när jag kom till Dublin och Irish School of Ecumenics hade jag nog en ganska naiv syn på ekumenik som något ganska oproblemiskt. Men när vi skulle berätta om våra "ecumenical journeys" visade det sig att det inte var så enkelt för alla. En av mina klasskamrater, irländsk katolik, berättade att hon hade växt upp med att om hon så mycket som satte foten i en protestantisk kyrka skulle hon hamna i helvetet. Så man förstår att hon hade gjort en resa innan hon sökte till en utbildning i ekumenik!

I Belfast åkte jag med en taxichaufför, som när jag sade att jag kom från Sverige frågade "where is your blond hair", varpå jag replikerade – "you're Irish, where is your red hair"? Och han svarade "no, I'm a protestant, it is the Catholics that have red hair". Det illustrerar en viktig sak: konflikter mellan kyrkor och mellan religioner beror oftast på det vi lärde oss kalla "non-theological factors", icke-teologiska faktorer. Konflikten på Irland berodde, som ni säkert vet, inte på religion, utan på att England på 1600-talet koloniserade det katolska Irland, och tog med sig sin protestantiska kristendom. Irländarna hade rött hår, kolonialherrarna brunt, och så förblev det. Folk kan säga om den andre är katolik eller protestant baserat på vilka skolor de gått i, vilket fotbollslag de hejar på osv. I Dublin i det katolska Irland ligger den katolska katedralen undanskynt på en bakgata medan de anglikanska ligger högt och synligt – ett arv från kolonialtiden. Religionen blev något som förstärkte konflikten.

Så är det, för övrigt, enligt fredsforskarna generellt: det är få om ens några konflikter som har religion som grundorsak, men att när religion blir inblandat är konflikten svårare att lösa. Men på Irland lyckades de ju, så det tycker jag ändå är ett hoppets tecken!

En annan sak som jag upptäckte på Irland var en faktisk skillnad mellan katolska kyrkan och vår kyrka, som jag inte tänkt på. Jag var hemma hos prästerna i den katolska församling där jag firade gudstjänst som en del i utbildningen, radion stod på och det berättades att den nya ärkebiskopen av Armagh var utsedd, och mina vänner prästerna sade till varandra "jag

vet inte vem han är, har du hört talas om honom?”. Och det var nog först då jag fattade att i katolska kyrkan håller de inte på och nominerar och röstar på biskopar som vi gör, utan det är Vatikanen som bestämmer.

I en bok jag läste under studierna i Dublin konstaterade författaren att ”män som knäpper skjortkragen i nacken (alltså prästkragen) är inte mindre intresserade av makt än de som knäpper den under hakan”. Man behöver alltid ta i beaktande maktrelationer inom och mellan kyrkor. Hur kyrkan ska styras finns det olika modeller för, och det är förstås också ett ämne för ekumeniken. Sedan en tid tillbaka fattas alla beslut i Kyrkornas världsråd genom konsensus, alla måste stå bakom besluten – vilket gör processen trögare, men besluten bättre förankrade.

Mina studier i Dublin gav mersmak, och när jag kom hem gick jag vidare och skrev en doktorsavhandling om feministiska perspektiv på religionsdialog. Jag studerade olika religionsdialogprojekt och konferenser för kvinnor, och kom fram till att där fanns en stor medvetenhet om maktfrågor: mellan Västerlandet och Tredje världen, mellan större och mindre religiösa traditioner. Det gjorde att de var noga med att skapa delaktighet och att bygga relationer, vilket medörde att de hade lättare att hantera konflikter. Trots olikheterna kunde kvinnorna samlas kring att de alla var del i religiösa traditioner som på olika sätt förtryckte kvinnor, men ville reformera dem och hitta deras befriande potential. De hade ett gemensamt mål, men upptäckte också att de hade olika vägar att nå målet.

Att samlas kring ett gemensamt engagemang kan alltså vara ett bra sätt att föra dialog. Kvinnors rättigheter kan vara ett sådant, andra samlas kring miljöfrågor och delar de resurser de finner i sina religiösa traditioner.

När jag var färdig med avhandlingen fick jag börja arbeta med religionsdialog i praktiken på Centrum för religionsdialog i Stockholms stift. Där konstaterade vi ofta att vi fick lägga rälsen samtidigt som vi körde tåget, eftersom det här är ett så nytt område. Det finns mycket att lära från andra länder där man har hunnit längre, men varje kontext är ju unik, så man kan inte bara kopiera hur andra har gjort.

Vi hänvisade ofta till biskop Krister Stendahls tre regler för religionsdialog:

- Om du vill veta något om en annan religion, fråga dess företrädare och inte dess belackare
- Jämför inte det bästa i din egen tradition med det sämsta i den andres
- Lämna utrymme för helig avund, dvs om du hittar något hos den andra som du uppskattar, gläd dig åt att det finns där och försök inte lägga beslag på det för egen del.

En fråga som vi fick ibland från församlingar var ”kan ni komma och berätta om likheter och skillnader mellan kristendomen och andra religioner”. Men jag tror inte att det är ett så fruktbart sätt att arbeta, jag tror en generellt ska vara försiktig med jämförelser. Det är ju, som Krister Stendahl sade, är så lätt att en jämför det bästa i sin egen tradition med det sämsta i den andras. Vilket i sin tur säger oss att varje religiös tradition i sig innehåller en stor mångfald. Inom alla religiösa traditioner finns olika tolkningstraditioner, det finns konservativa rörelser och förnyare. Så vi får nog lägga till en rad till biskop Kristers första bud: det räcker inte med att tala med EN anhängare av en religion, vi måste träffa flera!

Apropå denna mångfald vill jag säga något om hijaben, sjalen som många muslimska kvinnor väljer att bära och de olika skäl de kan ha för det. Rent religiösa skäl, för att man tolkar Koranen så; som en identitetsmarkör för att man vill stå upp för sin tro; av pragmatiska skäl för att bli mer trovärdig i interna sammanhang; om man är mycket ung för att man vill klå sig som mamma och tjatar håll i huvudet på henne tills hon ger med sig fast hon tycker man är för liten; om man är tonåring för att protestera mot en sekulariserad familj, eller bara för att man följer normen i en religiös familj. Och den som väljer att avstå från hijab kan göra det av religiösa skäl för att hon tolkar Koranen på ett annat sätt; för att hon inte tycker sig vara tillräckligt from för att kunna bära den helhjärtat; eller som ett uttryck för protest mot en traditionell familj.

Jag nämner det här eftersom kvinnor i hijab fortfarande, och nästan i ännu högre grad nu än tidigare, utsätts för hatbrott, verbalt eller fysiskt. Det finns få saker som triggar trolsen på Facebook lika mycket som en bild på en kvinna i sjal. Här kan vi alla hjälpa till som motkrafter, le lite extra mot kvinnor i hijab även om det känns fånigt, eller kanske våga gripa in när en ser att de blir trakasserade.

Samma symbol kan alltså stå för olika saker. Jag har också upptäckt att vi kanske använder olika begrepp men menar samma sak, och tvärtom: samma ord kan ha olika innebörd i olika sammanhang. Inom alla traditioner finns bön och fasta, men vi utför dem på olika sätt – eller på häpnadsväckande lika sätt: exempelvis iakttar en del ortodoxa kristna från Mellanöstern sin fasta på samma sätt som muslimer gör under Ramadan: avstår helt från mat och dryck mellan solens uppgång och nedgång. Religion och kultur är inte så lätta att skilja åt som vi ibland tror.

Vi hör också olika saker. Den som har varit utsatt för förföljelse hör något annat än den som levt i trygghet. Man utvecklar känslspröt för vissa formuleringar som kan låta oskyldiga i andras öron. Inte minst gäller det judar som har en annan lyhördhet för antisemitiska troper än de flesta av oss andra. Då gäller det att inte anklaga dem för att överreagera utan lyssna med empati.

”Ni är så naiva” är något en ofta får höra när en jobbar med religionsdialog,. Och då har vi ofta svarat att vi väljer att tro andra om gott. Det är möjligt att en del av våra dialogpartners har andra bevekelsegrunder för att engagera sig i dialog än att uppnå förståelse för varandra och verka för fred och sammanhållning – men det är en risk vi får ta. Som Ylva Eggehorn skriver i psalm 779 i vår psalmbok:

*Vi ska springa fram mot nya möten
och bli lurade minst en gång till.
Men tilliten som Kristus vunnit åt oss
är större än all makt och ondska vill.*

Jag skulle ju säga något om hur ekumenik och religionsdialog hänger ihop. Ibland talar man om religionsdialogen som ”den större ekumeniken” eller ”den vidare ekumeniken”, men jag tycker det är lite missvisande. Kanske inte om en ser till ordets ursprungliga betydelse, som ju är ungefär hela den bebodda världen – men jag tänker att dialogen mellan kristna samfund är något annat än den mellan olika religioner, framför allt när det gäller målsättningen. Vi brukar ju säga att målet för ekumeniken är ”att vi alla ska bli ett”, sedan kan man diskutera på vilket sätt denna enhet ska bli synlig, men det ska jag inte göra här. Utgångspunkten är att vi i grunden är samma sak.

Målet för religionsdialogen är inte att vi alla ska förenas i en enda stor världsreligion, även om det finns de som tänker så. Nej, här är utgångspunkten att vi är olika, och att det är okej. Målet för dialogen är att vi ska förstå varann, och verka tillsammans för fred och sammanhållning. Dialog kommer av grekiskans dia logos, genom ord. Genom att samtala ska vi lära känna och förstå varandra. Och det behöver inte nödvändigtvis bara handla om att prata – vi kan äta, sjunga, dansa eller sitta tysta i meditation tillsammans – dialogens former är många! Dialog är inte debatt, som kommer av debattere, slå ned eller slå fast, där man ska övertyga den andre om att man har rätt. I dialogen ger vi utrymme för den heliga avunden som Krister Stendahl talade om: att se något vackert hos en andre i hans annanhet, inte för att det är likadant som det vi har.

En skulle också kunna säga att Jesus förenar oss i ekumeniken men skiljer oss åt i religionsdialogen. Biskop Krister brukade säga att han hade mer gemensamt med den mest fundamentalistiska amerikanska TV-pastor än med en liberal kollega på universitetet som han delade alla värderingar med, men som inte var kristen – för han och pastorn hade Jesus gemensamt. Jag har funderat på det i dessa dagar då de konservativa evangelikala stöttar Trump, och J D Vance kommer med märkliga teologiska påståenden som påven har sett sig föranlåten att kritisera. Han påstod ju att kristen tro säger att vi ska i första hand bry oss om vår familj, sedan vår vänkrets, sedan våra grannar, sedan vår nation och till sist resten av världen. Påven och vi andra menar att det är precis tvärtom. Så jag undrar ibland om det är samma Jesus vi tror på, och skulle gärna ha frågat biskop Krister vad han skulle tänka. Men det ser ut som om klyftan mellan ”konservativa” och ”liberala” kristendomsformer vidgas på ett lite oroande sätt.

Nu går det ju att säga att Jesus förekommer i många andra religioner. Han är en vördad profet inom Islam, det finns hinduer som ser honom som en avatar och har en jesusstaty på sitt altare, buddhister förstår hans lära utifrån sin filosofi, och tacka vare de senaste decenniernas judisk-kristna dialog kan många judar idag erkänna honom som en stor skriftlärd. Men Jesus är något annat för dem än för oss kristna som bekänner honom som vår uppståndne Herre och frälsare. Frågan är hur vi ser på Jesus i Koranen eller jesusstatyn på det hinduiska altaret. Tycker vi att det är blasfemi, de ahr inte fattat nånting, eller kan vi tänka att det visar att Jesus är större än vi tror, han räcker till för de andra också?

Och jag skulle säga att det är det viktigaste religionsdialogen ger mig: insikten att Gud är större – Allahu akbar som muslimerna säger. Genom de andras texter, riter och vittnesbörd förstår jag verkligen att jag inte har fattat allting. Som biskop Krister sade: "Jag förstår att jag bara är en liten mus som har knaprat på ett hörn av den stora gudomliga osten"!

Religionsdialogen kan sägas vara både en skiljelinje inom, och en ny mötesplats för ekumeniken. I de interreligiösa råden möts kristna från olika samfund tillsammans med andra religioners företrädare, ibland på ställen där det ekumeniska arbetet inte är så starkt. Å andra sidan kan vi ha olika syn på relationen till de andra, där vissa kyrkor är mer positiva till religionsdialog än andra, det har hänt att en kyrka har lämnat det ekumeniska rådet för att en annan kyrka har engagerat sig i dialog med andra trosbekännare. Samtidigt går skiljelinjerna också inom varje kyrka, där en del är för och andra emot.

Det var ju katolska kyrkan som först öppnade tydligt för en positiv syn på andra religioner, genom Andra vaticankonciliet. Det var en annan insikt jag fick i Dublin: vilket enormt stor sak det var. Våra lärare talade med upprymdhet och vördnad om "the drama of Vatican II", samtidigt som det fanns en oro att det som vunnits genom konciliet, öppenheten mot både andra kristna och andra religioner, skulle tonas ned.

Men egentligen uppstod ekumeniken och religionsdialogen ungefär samtidigt. Den stora missionskonferensen i Edinburgh 1910 var startskottet för den ekumeniska rörelsen. Missionärerna hade gjort två upptäckter när de var ute över hela världen för att omvända människor till kristendomen. Den ena var att det var väldigt dumt att de olika kyrkorna och missionssällskapen skulle konkurrera om själarna, det var bättre att samarbeta, och det var konferensens syfte. Det andra var att de upptäckte att de som de skulle omvända inte var obildade barbarer, utan att de bars av traditioner som var värda respekt, att man kunde föra dialog och lära sig något av dem – inte ett huvudtema på konferensen, men något man också förde samtal om.

Till slut vill jag återvända till kvällens rubrik, och säga att i såväl ekumenik som religionsdialog handlar det om att inte tala om de andra, utan med dem. Inte vi och dom utan vi och ni. Jag har snott det här uttrycket från imam Mohammad Muslim Eneborg som är en av de klokaste människor jag vet. Vi ska inte låtsas som om det inte finns några skillnader. Om jag bara förutsätter att den andre är likadan som jag reducerar jag liksom den

andre till mig själv vilket inte är så respektfullt, och omöjliggör att jag verkligen lär känna den andre som en unik medmänniska. Det är ju poängen i Martin Bubers klassiska bok *Jag och du*.

Genom att se den andre som en medmänniska bidrar vi till fred och sammanhållning i världen, och det känns som om det är viktigare än någonsin i vår tid. Jag och du, vi och ni. Vi behöver inte vara likadana för att kunna ha en jag-du, eller vi-ni-relation.

Varken kyrkan eller dialogen med de andra är till för sin egen skull. I en skrift om Stockholmsmötet 1925 skrev Nathan Söderblom "mötet handlade om något som inte stod på agendan: Guds Rike". Alltså hur vi ska leva och handla så att världen präglas av fred och rättvisa enligt Guds vilja. I den judiska traditionen finns begreppet Tikkun olam, att laga världen. Det är det som är syftet med såväl inomkyrkliga ekumenik som dialogen med andra religioner – där löper de samman.

Helene Egnell